

KSZTAŁCENIE NAUCZYCIELI

Elżbieta Brycka, Bożena Grochmal-Bach

Postępowanie kreatywne w procesie wychowania studentów szkół wyższych

Jednym z ważnych zadań wychowania w szkole wyższej jest sterowanie optymalnym rozwojem osobowości studenta, między innymi poprzez stosowanie oddziaływań kreatywnych.

Celem postępowania kreatywnego (*creo* z łac. - tworzyć, wybrać), jest nauczenie studenta odpowiedzialności za swoje funkcjonowanie w środowisku, a ponadto zainicjowanie u młodego człowieka pracy nad sobą, tak aby na drodze samowychowania zdobył on umiejętności niezbędne do wykonywania zawodu nauczyciela. Wiąże się to nierozdzielnie z rozwojem jego osobowości, rozumianym jako przyrost możliwości poznawczych i wykonawczych lub inaczej - zwiększenie możliwości twórczych. Tak pojmowany rozwój człowieka łączy się z podwyższeniem jego odporności psychicznej. Cele tego postępowania bywają różnie formułowane, zawsze jednak mają na względzie wspomaganie rozwoju jednostki. "Celem [...] stało się nie tylko niesienie ludziom pomocy w rozwiązywaniu wewnętrznych kłopotów, lecz także doskonalenie ich osobowości, a więc przekazywanie człowiekowi określonych sądów, przekonań i systemów wartości, wpływanie na jego stan emocjonalny i pobudzanie go do określonych zachowań"¹.

W oddziaływaniach korektywnych będących wstępnym etapem sterowanego rozwoju osobowości studenta dąży się - na drodze wzmocnienia i doskonalenia mechanizmów przystosowawczych - do wytworzenia takiego stanu, w którym jednostka potrafi w sposób świadomy określić siebie i swoją wartość oraz kontrolować swoje emocje i otoczenie. Każdy bowiem człowiek musi wypracować swój własny sposób postępowania i taki model życia, aby funkcje przystosowawcze organizmu wiązały się ściśle z jego uzdolnieniami i potrzebami biopsychospołecznymi, by warunkowały możliwie najpełniej wyrażanie siebie i zapewniały poczucie bezpieczeństwa przy akceptacji i życzliwości otoczenia.

Najkorzystniejsze zatem powinno być takie oddziaływanie, które zainicjuje u studenta pracę nad sobą, aby na drodze samowychowania zdobył wspomniane wyżej umiejętności.

Przyjmując z pewnymi zastrzeżeniami poglądy C. R. Rogersa, że każdy człowiek dąży do samorealizacji, do pełnego wykorzystania swoich uzdolnień i potencjalnych możliwości - należy twórczość uważać za życiową konieczność warunkującą samorealizację i dobre samopoczucie². Działalność przejawiającą dążenia twórcze obserwujemy zarówno u wybitnych artystów, pisarzy czy poetów, jak również u ludzi pozornie prymitywnych, wiejskich artystów i artystek malujących na szkle, rzeźbiących przydrożne świątki, haftujących przepiękne koronki lub piszących wiersze z "potrzeby serca i duszy". Inną nie mniej piękną i bogatą twórczość reprezentują liczne rzesze rzemieślników. Dzieła artystyczne są wyrazem naszej nieustannej potrzeby tworzenia - naszego dążenia do lepszego i pełniejszego poznania rzeczywistości, a kiedy patrzymy na piękny obraz lub słuchamy urzekających nas dźwięków muzyki czy poezji, wówczas wzbogacamy własne doznania estetyczne, wszelka bowiem percepcja zmysłowa jest swoistą formą aktywności twórczej.

Poprzez sztukę - jak twierdzi Huyghe - "wewnętrzne życie człowieka zostaje wpisane w przestrzeń"³. W poszczególnych społeczeństwach mogą dominować różne formy kulturowe, ale niektóre z nich - związane zwłaszcza z muzyką - mają charakter

powszechny i reakcje na nie są u wszystkich podobne. Muzyka zwana językiem uczuć jest w stanie wzbudzić różnorodne reakcje emocjonalne i napięcia psychiczne, wyzwając z doznanych przeżyć, nurtujących lęków i niepokojów chęć samopoznania i auto-kreacji.

Z tych źródeł czerpie medycyna tworzywo do terapii kreatywnej pomagającej młodzieży studiującej przewycięzać stany kryzysowe związane z wejściem w nowe środowisko. Muzyka, poezja, twórczość plastyczna i dyskusja posłużyły do stworzenia klimatu sprzyjającego psychospołecznej integracji. Tak rozumiane oddziaływanie psycho-pedagogiczne o charakterze terapii kreatywnej ma na celu podwyższenie odporności psychicznej młodego człowieka na wszelkiego rodzaju stresy i koryguje zaburzenia w zakresie postępowania. Szczególnie ważnym zadaniem uczelni pedagogicznych jest przygotowanie studenta do przyszłego zawodu, czyli do umiejętności wszechstronnego poznania ucznia, oceny jego cech i możliwości rozwoju. W relacjach uczeń - nauczyciel zasadniczym elementem wychowawczym jest kontakt emocjonalny pomiędzy nimi, inicjowany przez nauczyciela i zależny od jego umiejętności nawiązywania właściwych interakcji z uczniem. Stąd też należy zwrócić szczególną uwagę na kształtowanie tych cech osobowości u przyszłych nauczycieli.

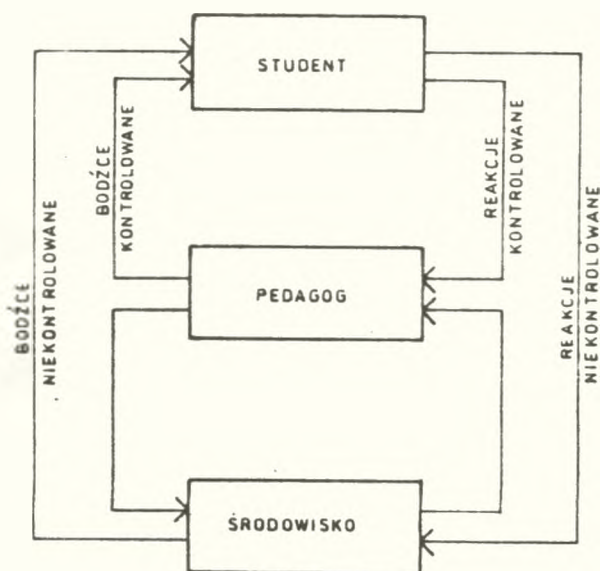
Analizując metody kształcenia nauczycieli J. Jerzak wprowadza pojęcie "nauczania psychoterapeutycznego", które to nauczanie winno polegać na samodzielnym wyjaśnianiu przez studentów problemów teoretycznych przykładami z własnego życia, co zmusza do samoobserwacji i samooceny, dyskusji nad wystąpieniami kolegów, i może być skuteczną metodą terapii wielu negatywnych zachowań i postaw oraz w trudnościach radzenia sobie w życiu⁴.

W przypadku studentów uczelni pedagogicznych, oddziaływania wychowawcze o charakterze kreatywnym są szczególnie istotne, bowiem raz wytworzona u człowieka silna motywacja do samodoskonalenia się może nadawać twórczy charakter całej jego działalności. A przecież umiejętność adekwatnego dostosowywania się do każdej sytuacji oraz efektywnego niesienia pomocy

innemu człowiekowi jest u nauczyciela najistotniejszym elementem jego działalności dydaktyczno-wychowawczej.

A. Gurycka pisząc o celach wychowania wyszczególnia cele: kreatywne, optymalizujące, minimalizujące i korelacyjne. Wydaje się, iż cele kreatywne realizowane mogą być na bazie celów pozostałych. Odgrywają one rolę nadrzędną w procesie wychowania studentów, bowiem - jak stwierdza autorka - "autentyczne możliwości wychowania pozwalają jedynie kształtować pewne rysy psychiczne ludzi. One dopiero rozwijając się samoczynnie na skutek ukierunkowanego wychowaniem rozwoju wpływają na inne właściwości człowieka"⁵ (rys. 1).

Rys. 1

SCHEMAT BLOKOWY WZAJEMNEGO ODDZIAŁYWANIA
STUDENTA, PEDAGOGA I ŚRODOWISKA

Dlatego też w procesie dydaktyczno-wychowawczym uczelni należy zwrócić szczególną uwagę na kształtowanie osobowości przyszłych nauczycieli, gdyż lata studiów są ważnym etapem ich rozwoju w sferze psychicznej i społecznej. Należy przy tym pamiętać, iż w okresie tym studiujący są szczególnie podatni na wystąpienie całego szeregu zakłóceń w ich funkcjonowaniu psychospołecznym.

Znaczną liczbę studentów ujawniających zaburzenia w zakresie tego funkcjonowania, a więc w zakresie adaptacji do studiów spotyka się w uczelniach pedagogicznych. A przecież podstawowym czynnikiem zapewniającym prawidłową realizację zadań młodzieży rozpoczynającej studia w szkole wyższej jest jej zdolność do adaptacji określanej jako proces warunkujący zachowanie człowieka, adekwatne do wymagań biologicznych, psychicznych i społecznych swego środowiska, a w konsekwencji prowadzący do zachowania homeokinezy. Brak tej zdolności prowadzi do dezadaptacji o różnym stopniu i rodzaju zaburzeń.

Wszelkie - z kolei - zaburzenia procesu adaptacji w postaci nerwicy lub dyskordancji wpływają niekorzystnie na wyniki w nauce i zakłócają biopsychospołeczne funkcje jednostki. Równocześnie ulega zakłóceniu proces przyswajania wiedzy w toku studiów oraz przebieg sesji egzaminacyjnej. Wystąpienie objawów dezadaptacji manifestuje się przede wszystkim wzrostem niepokoju oraz obecnością różnorodnych reakcji patologicznych.

U studentów niesatysfakcjonujące kontakty w układzie poziomym (rówieśnicy) i pionowym (nauczyciele akademicy, rodzice) mogą być przyczyną zaburzeń w samoocenie, a często bywają wynikiem poczucia mniejszej wartości. W ten sposób zamyka się tzw. nerwicowe błędne koło, stanowiące istotę zaburzeń funkcjonalnych. Prowadzone badania wśród studentów pierwszych lat WSP w Krakowie wykazały wpływ różnorodnych czynników psychopedagogicznych na proces adaptacji. Analiza danych empirycznych świadczy o tym, iż studenci z zakłóceniami adaptacji ujawniają szereg charakterystycznych zaburzeń i trudności, które wymagają odpowiedniego oddziaływania korekcyjno-terapeutycz-

nego⁶. Są to: niepokój, lęk przed sytuacjami trudnymi, niezrównoważenie emocjonalne, osłabienie integracji osobowości, poczucie mniejszej wartości, wyobcowanie ze środowiska rówieśniczego oraz trudności w nawiązywaniu kontaktów interpersonalnych. Studentów tych cechuje nieumiejętność podejmowania samodzielnych i właściwych decyzji. Ponadto analiza zebranych danych w prowadzonych badaniach⁷ wykazała, że największy udział w patogennym wpływie na dezadaptację mają trudności w adekwatnej samoocenie. Znaczna rozbieżność między tym, jak student siebie postrzega i ocenia, a jakim jest istotnie, pociąga za sobą cały szereg konsekwencji. Młody człowiek nie umie zharmonizować swoich celów życiowych z aspiracjami, jego motywacja do działania jest niedostatecznie skryształizowana, a zainteresowania i dążenia przerastają możliwości realizacyjne, co znacznie obniża osiąganą wyniki, stając się źródłem frustracji.

Poczucie obcości w uczelni, anonimowości w grupie ćwiczeniowej, brak bliższych kontaktów z nauczycielami akademickimi utrudniają często studentom łatwą pierwszą obiektywną samoocenę.

Jednym z założeń kreatywnego oddziaływania na studentów jest nauczanie ich odpowiedzialności za swoje zdrowie i funkcjonowanie w środowisku. Według V. E. Frankla⁸ - najważniejsze w procesie terapii jest "pchnięcie" człowieka na drogę poszukiwania, na drogę rozwoju.

Celem umożliwienia prawidłowej adaptacji u studentów wykazujących powyższe zaburzenia i trudności opracowano program oddziaływań korekcyjno-terapeutycznych o charakterze psycho-pedagogicznym, który stosowany jest od 1981 r. w WSP w Krakowie⁹. W latach 1981 - 85 zastosowano wyżej wymienione postępowanie wśród studentów następujących kierunków: nauczanie początkowe, pedagogika specjalna, filologia rosyjska, wychowanie przedszkolne, wychowanie obronne, fizyka, wychowanie techniczne, pedagogika opiekuńczo-wychowawcza.

Postępowanie terapeutyczne winno być ukierunkowane na rozładowanie emocji negatywnych (lęk, agresja), na podnoszenie samooceny oraz wzmocnienie motywacji do przekształcania włas-

nych postaw i zachowań. Główny ciężar odpowiedzialności za skuteczne usuwanie zaistniałych zaburzeń spoczywa na każdym z młodych ludzi. Trzeba również określić zadania nauczyciela akademickiego, który ma prowadzić racjonalną profilaktykę oraz terapię psychopedagogiczną.

Opracowano system oddziaływań korekcyjnych, oparty na następujących założeniach teoretycznych:

a) trudności adaptacyjne przejawiają się w nieadekwatności postaw w stosunku do otoczenia i wobec swojego "ja" rzeczywistego.

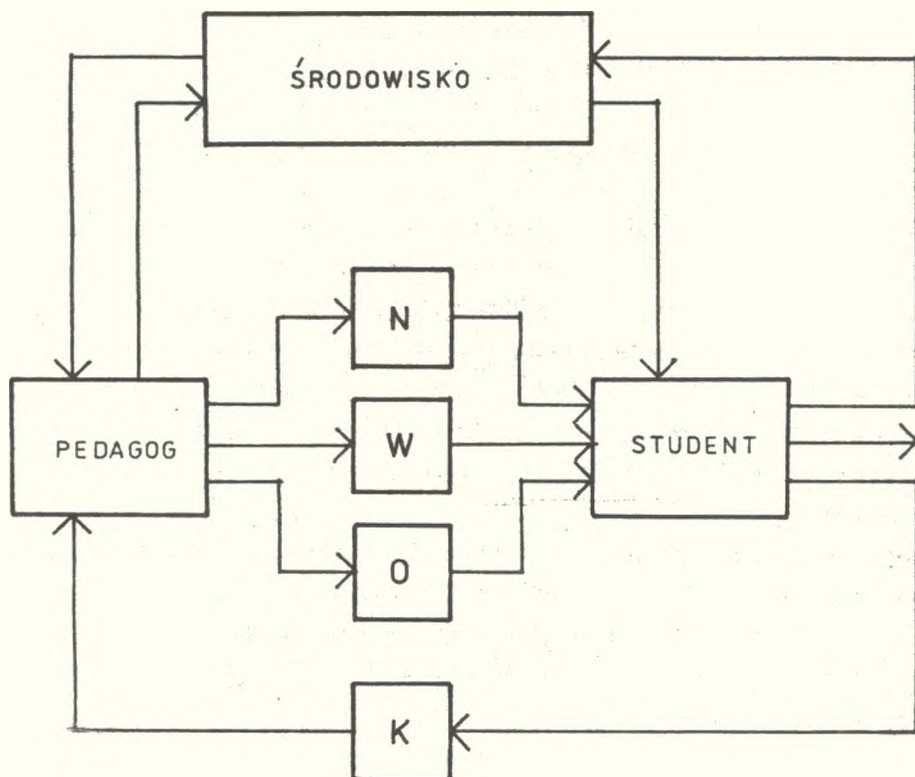
b) zgodnie z przyjętym w psychologii trójakadnikowym modelem postawy - trudności adaptacyjne występują w sferach: intelektualnej (poznawczej), emocjonalnej i działania (wolicjonalnej).

Punktem wyjścia przy konstruowaniu wyżej wymienionego systemu oddziaływań stała się diagnoza zaburzeń adaptacji studentów, na podstawie kompleksowego badania psychologicznego i psychiatrycznego. Badania te były wykonane dwukrotnie, przed i po zakończeniu terapii.

Korekta niektórych cech osobowości, nauczanie podejmowania decyzji optymalnych w danej sytuacji, rozwijanie twórczego myślenia i umiejętności ponoszenia porażek oraz wyciągania z nich właściwych wniosków - oto rezultaty, jakie osiągnięto po zastosowaniu terapii kreatywnej¹⁰.

Wychodząc z założenia, iż ogromne znaczenie dla wyzwiania twórczych możliwości ma dzieło sztuki, pobudzające odbiorców do aktywności i udziału w przeżywaniu doznań artystycznych, każde spotkanie obejmowało elementy muzyczne, poetyckie, rysunek i dyskusję. Przy wyzwianiu możliwości twórczych u człowieka największą rolę odgrywa dzieło sztuki, gdyż prowokuje odbiorców do współtwórczości; samo w sobie odgrywa więc rolę kreatywną. Jak mówi K. Regamey, "[...] nie tylko życie kształtuje sztukę, ale i sztuka kształtuje życie człowieka"¹¹ (rys. 2).

Każdy cykl terapeutyczny składał się z 8 spotkań, podczas których studenci wysłuchali specjalnie dobranej muzyki oraz odpowiedniego wyboru wierszy. Uczestnicy wykonali również prace

SCHEMAT MODELU PROCESU EDUKACJI :

N – PROCES NAUCZANIA

W – PROCES WYCHOWANIA

O – ODDZIAŁYWANIE POPRZEC WARTOŚCI WŁASNEJ OSOBOWOŚCI

K – KONTROLA WYNIKÓW PROCESU EDUKACJI

plastyczne na temat korespondujący z odrębnością spotkań. Następnie w trakcie dyskusji rozważano problem osamotnienia, smutku, "maski" w kontaktach interpersonalnych, mówiono o potrzebie introspekcji, o lęku egzystencjalnym, niepokoju, postawie człowieka wobec życia i wobec innych, zastanawiano się nad celami życiowymi, sensem życia i poczuciem własnej wartości, mówiono też o miłości jako sile twórczej kształtującej życie, o sztuce życia i o konieczności pokonywania trudności.

Po zajęciach - które odbywały się pod kierunkiem psychologa, lekarza i pedagoga - około 92 % badanych w anonimowej ankiecie informowało prowadzących o zastanowieniu się nad własnym dotychczasowym życiem, poznaniu samego siebie, skłonieniu do refleksji nad sobą i do analizowania własnego postępowania. Bardzo ważną rzeczą było stwierdzenie, że studenci ci nauczyli się myśleć i o cudzych problemach, a także o odrębnościach własnej psychiki i zachowania.

Jeżeli młody człowiek zrozumie podstawowe zasady stosunków interpersonalnych - to jego zachowanie będzie adekwatne do wymagań środowiska.

Przetwarzanie zebranych i utrwalonych informacji oraz wzbogacanie ich o nowe coraz doskonalsze struktury i funkcje pozwala "lepiej zrozumieć ogólną prawidłowość zjawisk, pojąć ich istotę, złożoność, pojąć rzeczywistość we wzajemnym związku jej rozmaitych elementów i mieć na nią otwarte spojrzenie"¹².

Tak więc, przyszły nauczyciel po terapii kreatywno-korekcyjnej posiada humanistyczne podejście do ludzi, otwartość i szczerłość w porozumiewaniu się z innymi. Jest to człowiek, który dokonuje wyboru, podejmuje decyzje i zmierza do ich wykonania. Człowiek, który umie określić swoje powinności i możliwości i stara się zmienić otaczającą go rzeczywistość stosownie do swych ideałów.

Koncepcja profilaktyki i terapii kreatywnej w wychowaniu polega zatem na takim usprawnieniu systemu wychowawczego - aby rzeczywiście lepiej kształtował on możliwości twórcze człowieka.

"Twórcze wychowanie wymaga - jak pisze R. Miller - ażeby twórczość została uznana za cenną wartość zarówno w całym systemie społecznym, jak i w systemie oświaty i wychowania"¹³.

Wychowanie studenta jako ukierunkowanie jego rozwoju dzięki postępowaniu kreatywnemu wyzwalać będzie jego twórczą, innowacyjną postawę w przyszłej pracy pedagogicznej. Znaczenie elementu twórczego w działalności nauczyciela podkreśla między innymi A. Janowski, pisząc: "Najczęściej tempo zmian i ułotność sytuacji zmusza nauczyciela do podejmowania decyzji niezwykle szybko. Wszystko wskazuje na to, że w większości wypadków owo rozpoznanie sytuacji i dobór alternatywnego postępowania dokonują się w jednym krótkotrwałym akcie, którego istota nie jest jasna dla osoby będącej podmiotem owego aktu, zaś etapy i wzajemne następstwo poszczególnych operacji umysłowych też nie jest jej znane. Jest to więc akt o charakterze twórczym, w którym następuje błyskawiczna synteza rozpoznania sytuacji z doбором drogi własnego postępowania"¹⁴.

Zastosowane zatem postępowanie pedagogiczne o charakterze kreatywnym w procesie wychowania studentów uczelni pedagogicznej miało na celu - z jednej strony - pobudzenie i ukierunkowanie przyszłych nauczycieli do pracy nad sobą, nad stałym rozwojem swojej osobowości, prowadzącym do poszerzenia i pogłębienia zakresu percepcji, zwiększenia możliwości twórczych młodych ludzi, podwyższenia ich odporności psychicznej.

Z drugiej zaś strony - celem postępowania kreatywnego jest umożliwienie zdobycia doświadczeń, potrzebnych studentom do samodzielnego i twórczego doskonalenia własnej pracy dydaktyczno-wychowawczej.

PRZYPISY

- ¹ S. Górski, Psychoterapia w wychowaniu, Warszawa 1986, s. 8.
- ² J. Koziński, Psychologiczna teoria samowiedzy, Warszawa 1986.
- ³ J. Z. Joung, Programy mózgu, Warszawa 1984.
- ⁴ J. Jerzak, Psychologia teoretyczna podstawą samowychowania, w: Wychowawcze funkcje dydaktyki w kształceniu nauczycieli, J. Jerzak (red.), Zielona Góra 1980.
- ⁵ A. Gurycka, Struktura i dynamika procesu wychowawczego, Warszawa 1979.
- ⁶ Wyniki badań publikowano - patrz m. in.: E. Brycka, A. Borowiec, B. Grochmal-Bach, Wpływ czynników psychopedagogicznych na kształtowanie się procesu adaptacji u studentów, "Kwartalnik Pedagogiczny" 1981, nr 4.
- ⁷ A. Borowiec, E. Brycka, B. Grochmal-Bach, Znaczenie pedagogiki kreatywnej w kształtowaniu osobowości przyszłych nauczycieli, "Ruch Pedagogiczny" 1982, nr 4.
- ⁸ E. V. Frankl, Homo patiens, Warszawa 1976.
- ⁹ A. Borowiec, E. Brycka, B. Grochmal-Bach, Schemat oddziaływań psychopedagogicznych w zaburzeniach adaptacji u studentów, "Ruch Pedagogiczny" 1981, nr 3.
- ¹⁰ B. Grochmal-Bach, E. Brycka, A. Borowiec, Rola terapii kreatywnej w adaptacji studentów, "Dydaktyka Szkoły Wyższej" 1985, nr 2.
- ¹¹ K. Regamey, Próby analizy ewolucji w sztuce, Kraków 1973.
- ¹² M. Dudzikowa, O trudnej sztuce tworzenia samego siebie, Warszawa 1985.
- ¹³ R. Miller, Socjalizacja, wychowanie, psychoterapia, Warszawa 1981.
- ¹⁴ A. Janowski, Psychologia społeczna a zagadnienia wychowania, Wrocław 1980.